

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНЦІВ З ФІНЛЯНДІЇ НА БАТЬКІВЩИНУ 1918 року

6 грудня 1917 року парламент Фінляндії проголосив незалежність країни. 31 грудня уряд Радянської Росії визнав нову державу, після чого це зробили Франція, Швеція, Німеччина, Австро-Угорщина (4 січня 1918 р.), Греція (5 січня), Норвегія та Данія (10 січня), Швейцарія (11 січня). Отже, на початку 1918 року Фінляндія була формально незалежною, проте в умовах складної міжнародної обстановки – тривала перша світова війна, – її майбутнє було під загрозою. Зокрема, уряд турбувала присутність на території країни російських військ. Хоча, починаючи з літа 1917 р. їхня чисельність скоротилася більш ніж вдвічі, у січні 1918 року їх нараховувалось близько 42 тис.¹ (фінський історик Сеппо Цеттерберг наводить іншу цифру – близько 70 тис.²).

До складу російських військ, які продовжували перебувати на території країни входив армійський корпус зі штабом у Выборзі, прикордонні війська, гарнізони фортив, обслуга берегової артилерії тощо. Крім того декілька тисяч матросів і солдатів знаходились у Гельсінкі, де в часи першої світової війни розташовувалась головна база російського військового флоту.

Вплив російських військових на внутрішньополітичну ситуацію у країні був вкрай негативним і дестабілізуючим³.

Тим часом молода фінляндська держава створювала свої оборонні структури – комітет оборони, який невдовзі очолив Карл Маннергейм; корпус самозахисту – шюцкор. Але внутрішньополітична обстановка все більше ускладнювалася. На противагу шюцкору формувалася червона гвардія, між ними виникали сутички, чинилися терористичні акції. Червона гвардія отримувала зброю і підтримку від частин російської армії, що знаходилися у Фінляндії і були значною мірою більшовизовані.

К.Маннергейм і його сподвижники бачили головну небезпеку самостійності і порядку у Фінляндії саме у присутності цих частин колишньої царської армії. “І все ж таки найбільшою загрозою була не червона гвардія, а перебування в країні російських частин”, – згадував Карл Маннергейм⁴. Тому була поставлена мета роззброїти російські військові частини. За наказом К.Маннергейма ця акція відбулася наприкінці січня 1918 року. Протягом чотирьох діб у Північній Фінляндії було інтерновано приблизно 5 тис. військовослужбовців колишньої царської армії, захоплена велика кількість військового спорядження. Як зазначав К.Маннергейм, в обставинах, що склалися, досягти угоди щодо висилки полонених на батьківщину було неможливим і він віддав наказ про перевезення їх кінями через кордон вздовж північного берега Ладоги. Потім ці перевезення припинились через прикордонні сутички. Українці та поляки звільнювались негайно, а офіцери-росіяни, за винятком тих, що перебували під арештом, мали право наймати приватні квартири⁵.

Тієї ж ночі, коли Маннергейм розпочав свою акцію на півночі, червона гвардія на півдні країни скинула законний уряд і створила червоний уряд – Раду народних уповноважених, до якої увійшли ліві соціал-демократи на чолі з Куллерво Маннером.

У Фінляндії розпочалася громадянська війна, яка закінчилася на початку травня 1918 р. перемогою військ сенату під керівництвом генерала К.Маннергейма. Сенат отримував допомогу з Німеччини, а заколотники – з Радянської Росії.

У березні 1918 р. між Німеччиною і Росією був укладений Брест-Литовський мирний договір, що містив пункт про виведення російських військ з Фінляндії. Військові-українці почали організовано залишати Фінляндію ще восени 1917 р. Однією з перших відбула українізована артилерійська рота гарнізону виборзької фортеці.

Справою повернення цивільних та військових українців з Фінляндії на батьківщину наприкінці 1917 – 1918 рр. займалися: комісар українських справ у Фінляндії Петро Сливенко та Український комітет, очолюваний Валентином Відстедтом, а з вересня 1918 року – Посольство і консульство Української Держави.

Петро Сливенко до лютневої революції служив в інженерно-будівельній установі у Свеаборзі. 8 грудня 1917 року Виконавча рада українців Північного фронту призначила його комісаром українських справ у Фінляндії. Найважливішою задачею діяльності П.Сливенка стала організація повернення військовослужбовців-українців на батьківщину⁶. Він активно взявся за цю справу і адресував уряду України таку телеграму: “Фінляндія не має нашого офіційного представника обставини змусили мене тимчасово перебрати на себе функції відносно колонії Українців користуючись мандатом виданим наприкінці минулого року Центральним комітетом Українців Північного району Становище Українців у Фінляндії числом до 600 чоловік критичне не змогли своєчасно виїхати через безпорядки Росії немає продовольства також засобів існування Прошу негайного сприяння переїзду їх в Україну закритому зараз Також прошу надати мені десять тисяч карбованців для грошової допомоги...” Однак ця телеграма не була відправлена, про що свідчить напис на ній рукою П.Сливенка: “Не надіслана позаяк у телеграфі заявили, що не відповідають за доставку на адресу”⁷.

Отже П.Сливенко почав діяти на власний розсуд, спираючись на підтримку уряду Фінляндії. “12 грудня, – звітував він пізніше міністру закордонних справ Української Держави, – я почав виконання обов’язків. Російська військова влада визнала мене і видала про се наказа, але більшовитські кола стрінули то байдуже, то вороже.

На протязі одного місяця часу – з 12. XII. 1917 до 15. I. 1918 року майже усі більш-менш свідомі українці, завдяки заходів ужитих у той час, були перевезені до рідної Країни, виключно тих, які були закинуті по-біля північного кордону Фінляндії. Далі почався стан війни між Росією та Україною. Уже, коли я в другій половині січня з’явився у Псков, аби дати виконавчій Раді північного фронту доклада про свою діяльність, то на північчю був такий стан, що залишитись надалі Українським організаціям становилось небезпечним; та й сама Рада майже примушена була самоліквідуватись. Коли скінчив я справоздання, то повернувся знову до Гельсінгфорса 25 січня 1918 р....

...Під час влади “червоних” офіційна діяльність українських інституцій у Фінляндії була самоліквідована і було виряджено перший транспорт українців через Росію о перших днях лютого ц/р.

Зносин з червоним урядом не приводилось мати та й рації не було, бо уряд цей мав себе під впливом Ленінського Совнаркому.

А таким разі, звичайно, до Українства він ставився б не прихильно.

Коли “білою” владою було зайнято Гельсінгфорс, негайно було видано наказа про реєстрацію підданців інших Держав, а далі про негайне виселення росіян за кордон. На збори та ліквідування хатніх справ було дано 5 доб часу.

Умови менту вимагали провести реєстрацію українців, які залишились у Фінляндії за неможливістю повернутися до оселі через збентежену Росію, аби вони не поділили участи росіян за непорозуміння.

Тоді я узяв на себе важкий обов’язок представника українців Фінляндії, аби захищати їх, а коли трапиться то й державні інтереси. Кажу важкий, бо майже чотири місяці до цього українці у Фінляндії не мали ніякий відомостей, що діється на батьківщині, які існують закони про громадянство та інші, брак коштів як власних так і громадянських, помешкань теж. Брак свідомих та українсько письменних людей був цілковитий”⁸.

П.Сливенко разом із лікарем Балтійського флоту Олександром Крупським за власною ініціативою зайнялися захистом інтересів українців та поверненням їх на батьківщину. Фінляндська влада дозволила їм влаштувати канцелярію Українського комісаріату і виділила восьмикімнатну квартиру в центрі міста. Над входом був вивішений український прапор. Усім бажаючим українцям видавалися тимчасові посвідчення з фотографічною карткою. Документ був надрукований трьома мовами: українською, фінською та німецькою. Підставою для видачі посвідчення був документальний доказ про місце народження, наявність власності в Україні. Кожен, хто мав підстави отримати посвідчення мав скласти присягу на вірність УНР. Під час видачі документів збирались добровільні пожертви, які в основному використовувались для матеріальної допомоги бідним. Всього у Гельсінкі та інших містах було зареєстровано близько 1000 українців.

Одночасно розпочалась робота по організації від’їзду українців на батьківщину. На це потрібен був дозвіл німецької військової влади. Оскільки організувати переїзд через територію Росії в той час було неможливо, єдине, що залишалось – організувати транспорт через один з балтійських портів. Але справа узгодження з німцями умов переїзду та маршруту затягнулася. Німецька сторона посилювалася то на технічні та організаційні складності, то на непевність політичної ситуації в Україні тощо. Коли з’ясувалося, що відправка транспорту відкладається, нагальним стало питання матеріальної допомоги українцям, насамперед – харчами. У Фінляндії в цей час продукти розподілялись

за картками. Іноземцям їх не видавали і лише завдяки енергійним клопотанням П.Сливенка, невдовзі продовольчі картки почали видавати і українцям. Крім того, П.Сливенко неодноразово звертався з проханнями про допомогу до Міністерства закордонних справ України, але жодної відповіді не одержав. Добровільних пожертв порівняно заможних представників української колонії не вистачало. Тому П.Сливенко звернувся до Міністерства закордонних справ Фінляндії з проханням про надання грошової позики. Невдовзі він отримав позитивну відповідь, але через брак інформації про становище в Україні, врешті-решт вирішив від позики відмовитися.

В цей час до Гельсінкі почали прибувати українці з інших міст Фінляндії і гостро постало питання з їхнім поселенням. Фінляндська влада виділила для цього будинок, у якому могли розміститися 150 чоловік.

Незважаючи на те, що фактично П.Сливенко не мав ніякого офіційного статусу, влада ставилася до його діяльності цілком серйозно. Показовий в цьому плані випадок наводив сам П.Сливенко: "...коли у одної українки (жінка морякові) було учинено білою гвардією труса, та забрано незвичайну для Фінляндії кількість продуктів (4 пуди муки та 1/2 сахару), після моєї заяви було повернуто, що лишилось цілим а страчення повернуто гроші. Я у свою чергу частину харчів рекувізував на допомогу голодним"⁹.

Тим часом у Фінляндії розгорнулось масове примусове виселення росіян. Тих, хто не виконував розпорядження властей, карали. Був заарештований останній комендант Свеаборзької фортеці Кованько, українець за походження, який однак не зареєструвався в Українському комісаріаті.

До українців же фінляндська влада ставилася значно краще. "Прихильність відношення до українців з боку Фінляндської влади, – писав П.Сливенко, пояснюється, здавалось мені наміром підкреслити різницю відношення до росіян з одного боку, а друге надією, що Україною можливо буде скористуватись, як державою, де можна добути хліба, а ця справа була корінням фінляндської політики того часу. Коли з німецьких джерел там пустилися чутки, що мов Україна виявила себе зрадницею, бо не дає хліба навіть самій Німеччині – було видко, що такі відомості дуже нервували різні кола. Що торкається зазначених чуток, то можливо, вони мають метою остудити гаряче бажання з боку фінів до безпосереднього зв'язку з нашою державою"¹⁰.

Нарешті німецька влада дала дозвіл на переїзд українців з Фінляндії додому. "У справі вирядження до Рідного краю Української колонії з Фінляндії о весні цього року, – писав пізніше П.Сливенко міністру закордонних справ Української Держави, – а також у справі поліпшення перебування у той час українців на чужині, дуже доброзхотно та прихильно допомагала мені місцева німецька військова влада на чолі з п. Генералом Графом ф-дер Гольц, розпорядження якої виконувалися Гельсінгфорської комендатури п. лейтенантом Деттман.

Подяка, яку висловив за зазначене, не мала ніякої ваги, позаяк у той час я не мав у себе мандата від нашого уряду, але користь рідної справи вимагає офіційної подяки..."¹¹

Відправлення колишнього російського пароплава "Русь" було призначено на 12 червня 1918 року. Він мав доставити репатріантів до Лібави (Лієпая), а далі українці мали скористатися залізницею. До списку записалося 700 чоловік (серед них 130 дітей). Умови переїзду були такими: за квиток 1-го класу потрібно було сплатити 250 фінських марок, 2-го – 175, 3-го – 60. Тим, хто зовсім не мав грошей, теж не було відмовлено. Вони їхали безкоштовно. Фінська влада знайшла можливість виділити харчі для 250 чоловік у розрахунку на 10-денну подорож.

Керівником транспорту було призначено П.Сливенка, заступником – О.Крупського.

Напередодні від'їзду Петро Сливенко надіслав листа до Міністерства закордонних справ Фінляндії з подякою від імені української колонії, більшість якої залишала Фінляндію.

За півтори доби пароплав благополучно доставля Лібави. Тут українцям довелося затриматись на два тижні в очікуванні потяга до України. За цей час склад транспорту зменшився до 330 осіб. Частина виїхала за власні кошти, а 230 колишніх військовослужбовців за розпорядженням німецької влади спеціальним поїздом рушили на Калінковичи, де увійшли до складу українських військових частин.

Нарешті 28 червня потяг з репатріантами вирушив за маршрутом Гродно – Брест – Ковель – Голоби і під вечір на 7-е липня прибув до Києва¹².

Після того, як 29 квітня 1918 р. Виборг захопили війська білих, українці, які перебували у місті, почали об'єднуватися для від'їзду на батьківщину. За рішенням виборзького губернатора 13 травня 1918 р. була створена Комісія Українського громадянства на чолі з Л.Константиновичем, головне завдання якої полягало у сприянні цій справі. Комісія зареєструвала 348 українців, і видала їм "Тимчасові посвідчення", які заміняли паспорти. 8 червня 1918 р. близько 100 українців були відправлені додому. Оскільки разом з ними відбули і члени Комісії, невдовзі був обраний другий її склад під головуванням В.С.Скобельцина. Наступний ешелон, в якому виїхали 74 українці був відправлений 14 липня¹³.

Після від'їзду українського ешелону на чолі з П.Сливенком, українці, які ще залишались у Гельсінкі створили Український комітет, який очолив колишній флотський інженер-механік, уродженець містечка Хорол на Полтавщині Валентин Відстедт. Наприкінці липня 1918 року він надіслав доповідь міністру закордонних справ Української Держави, в якій повідомив про створення Українського комітету, організації, що хоча і не мала офіційного статусу, але по суті виконувала функції консульської установи. В.Відстедт поінформував міністра про те, що Комітету вдалося організувати ще один ешелон з українцями, який вирушив на батьківщину 16-го липня¹⁴.

П.Сливенко повернувся до Гельсінкі 18 вересня вже у ранзі консульського агента. "... Після цього, – доповідав він міністру Закордонних справ Української Держави, – я приступив до реєстрації тутешніх українців та ознайомлення з ними. Се більш представники того гатунку українців, які на великий жаль мають право на громадянство але яких відношення до України мабуть таке саме як і до більшовиків з тією різницею, що до більшовиків вони бояться й зазирати, а на Україну дивляться як на обітовану землю, яка мов би і улаштувалась як раз з такою метою, аби цим людям дати можливість під її омофором здійснити вдячну ідею "неділимої" Московщини. Такі індивіди мають юридичне право на громадянство, а деякі ще й працюють в одній інституції, яка зветься "Дипломатическим представительством Российской Республики"... Таких громадян (більш колишні офіцери вищих та посередніх рангів) я попередив, що перебування на службі в цій установі зовсім не стосується до обов'язків громадянина Української Держави. Такі от українці в мою відсутність звідусіль зорганізувались, обібрали Комітет, який розпочав видавати дозвіл на переїзд до України усім хто побажає. Цим же комітетом обібрано делегацію і надіслано до Київ з готовими кандидатами Генерального Консула та віце-консула, але ж Українського у них нічого не було. Те, що було тут зроблено довелось у більшій частині залишити, аби не робити бешкету, але консульську діяльність комітету як в Гельсінгфорсі так і в Выборзі довелось припинити. Регістрація ще не закінчена, але гадаю, що персон, які мають право на громадянство Держави і залишаються в Фінляндії можливо лічити десятками. Завтра 4.Х. виряджається останній транспорт переселенців у напрямі на і через Україну на південь..."¹⁵

Черговий транспорт з українцями відбув на батьківщину у листопаді 1918 року. Напередодні відправки П.Сливенко звернувся до представника дипломатичного представництва Української Держави у Німеччині з проханням порушити клопотання перед військовою владою про дозвіл на виїзд з Фінляндії українцям, які ще залишалися у цій країні¹⁶.

Керівникові транспорту було видано посвідчення: "Зазначені в доданому до цього списку особи є Українські громадяне, які переїзять до рідного краю з Фінляндії.

Прошу агентств влади усіх країн, якими пролягатиме їхній шлях допомагати усіма засобами до цього переїзду." До посвідчення було додано список, до якого включено 54 особи¹⁷.

28 листопада 1918 року П.Сливенко надіслав рапорт до Міністерства закордонних справ Української Держави: "Прошу повідомити мене, як мушу ставитися до російських підданців, колишніх офіцерів особливо, які часто звертаються з проханнями дозволити переїзд. Де які з цих осіб заявляють, що завданням подорожі ставлять вступ до різних армій "особої", "Добровольчої", "Південної" і т.п. Не маючи жадних відомостей про існування і завдання зазначених армій, а також і про відношення їх до України маю себе лишеним у скрутнім стані відносно цієї справи, страхаючися перешкодити інтересам Держави перепуском на Україну елементу ворожого до неї. А що се останнє є можливим, то мушу зазначити, що більшість таких прохачів у приватних розмовах одверто висловляються вороже до існування навіть Держави нашої"¹⁸.

Не отримавши відповіді, Повірений у справах УНР К.Лоський 20 січня 1919 року повідомив Міністерства про те, що 14 січня він направив уряду Фінляндії оповіщення, в якому роз'яснив ставлення дипломатичного представництва України до цієї проблеми: "... маю честь повідомити Вас п. Міністре, що до видання цього оповіщення я був змушений надзвичайно шкідливою діяльністю Росіян, які в кількості до 50000 чоловік наплинули на Фінляндію і повели тут цілком протидержавну політику, що навіть викликало запроси в Сеймі. Тепер Фінляндський уряд робить реєстрацію цих людей, при чому до Росіян прилучає всіх взагалі бувших російських підданих, себ то Українців, Поляків, Балтів і т.п.

З причин, які викладені в згаданому моєму оповіщенні, я не тільки не вважав себе в праві протестувати проти реєстрації, але навпаки – міг тільки вітати її, як спосіб для виявлення ворогів нашої і Фінляндської державності. Моє оповіщення зробило найкраще вражіння на Уряд Фінляндії і без сумніву послужить новим кільцем в скріпленні наших з Фінляндією приязних відносин"¹⁹.

Нарешті, 21 лютого 1919 року до Українського консульства у Гельсінкі надійшла відповідь Міністерства закордонних справ: "...нікого з росіян на Україну не пускати з огляду на те, що вони мо-

жуть бути шкідливим елементом для інтересів Української Народньої Республіки”²⁰.

Отже, на початок 1919 року майже всі українці, яких доля закинула в цей переломний час далеко на північ – у Фінляндію, організовано повернулись на батьківщину.

¹Юссила О., Хентиля С., Невакиви Ю. Политическая история Финляндии 1809 – 1995. – М., 1998. – С. 114.

²Финляндия. Краткий обзор. Хельсинки, 2000. – С. 52.

³Див.: Вихавайнен Т. Сталин и финны. – СПб., 2000. – С. 43 – 44.

⁴Карл Густав Маннергейм. Мемуары. – М., 1999. – С. 86.

⁵Там само. – С. 93.

⁶Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф. 3512. – Оп. 2.– Спр. 9. – Арк. 41.

⁷Там само. – Арк. 36.

⁸Там само. – Арк. 41, 45.

⁹Там само. – Арк.46

¹⁰Там само. – 46 – 46 зворот.

¹¹Там само. – Арк. 7 – 7 зворот.

¹²Там само. – Арк. 47.

¹³Там само. – Спр.12. – Арк. 52 – 54.

¹⁴Там само. – Спр. 2. – Арк. 124 – 126.

¹⁵Там само. – Спр. 10. – Арк. 24 – 25.

¹⁶Там само.– Арк. 37.

¹⁷Там само. – Арк. 33 – 34.

¹⁸Там само. – Арк. 11.

¹⁹Там само. – Спр. 2. – Арк. 27.

²⁰Там само. – Арк. 25.

Victor Pilipenko. Return of Ukrainians from Finland to motherland in 1918.

Early in the 1918 on the territory of Finland there were thousands of russian troops. Their influence on the situation in the country was negative and destabilizing. Red guard derived encouragement and weapons from the military units of the Russian army.

Among soldiers and officers of the Russian army there were thousands of Ukrainians. During the 1918 most of them in an organized way left Finland and returned home.

This affair was organized by the Ukrainian commissar (later consul) Petro Slyvenko and the Ukrainian committee in Helsinki with the help and support of Finnish government.